



*The Journal of Academic Social Science Studies*

**JASSS**

*International Journal of Social Science*

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2286>

Number: 24 , p. 545-570, Spring 2014

## TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE YENİ UYGUR TÜRKÇESİNİN SÖZ DİZİMİ KARŞILAŞTIRMASI ÜZERİNE\* \*\*

ON THE SYNTAX COMPARISON OF TURKEY'S TURKISH AND NEW  
UIGHUR TURKISH

Dr. Neşe ERENOĞLU

### Özet

Türkiye Türkçesi Köktürkçe, Uygurca, Karahanlı Türkçesi döneminden sonra Osmanlıca; Yeni Uygur Türkçesi Köktürkçe, Uygurca, Karahanlı Türkçesi döneminden sonra Harezmi, Çağatay Türkçesi dönemlerini yaşamıştır. Bu süreçlerde iki lehçe arasında bazı özellikler korunduğu gibi bazı farklılıklar da meydana gelmiştir. Ses, biçim, söz varlığı ve söz diziminde meydana gelen bu farklılıklar dikkat çekici düzeydedir. Lehçeler ya da diller arasındaki bu farklılıkların tespitinde karşılaştırmalı çalışmalar önemli rol oynamaktadır. Karşılaştırmalar eşzamanlı ya da artzamanlı olarak ses bilgisi, şekil bilgisi, anlam bilgisi ya da söz dizimi açısından yapılabilir. Türkçe ile ilgili karşılaştırmalı çalışmaların tarihi eskilere dayanmaktadır. Bu çalışmaların kökeni *Divanü Lügati't-Türk'e* kadar götürülebilir. Son dönemlerdeki karşılaştırmalar ise daha çok söz dizimi üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Bu araştırmada Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinin eşzamanlı karşılaştırılması yapılmıştır. Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinde söz dizimi açısından benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da bulunmaktadır. Çalışmada iki lehçedeki söz dizimi yapıları ve söz dizimi anlayışları

---

\* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

\*\* Bu makale *Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinin Söz Dizimi Açısından Karşılaştırılması* adlı teze dayanmaktadır. Daha geniş bilgi için tezde ilgili konunun özelliklerine ve konu bitiminde yapılan karşılaştırmalara bakılabilir.

karşılaştırılmıştır. Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesindeki söz dizimi yapıları incelendiğinde söz dizimlerinin tarihsel ve kültürel açıdan değişikliğe maruz kaldığı, farklılıkların daha çok kelime grupları üzerinde yoğunlaştığı ancak bu farklılıkların Altay dil grubunun söz dizimi kurallarını bozmadığı görülür. Bu farklılıkların sebebi tarihsel süreç içerisinde Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinin farklı bir seyir izlemesi, yabancı dillerin etkisidir.

**Anahtar Kelimeler:** Türkiye Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Karşılaştırma, Söz Dizimi

### Abstract

Turkey's Turkish went through Ottoman Turkish after Kokturkish, Uigur, Karahan Turkish period; New Uigur Turkish went through Khorezmian Turkish, Chagatay Turkish period after root Turkish, Uigur, Karahan Turkish period. In these processes, as some features between the two dialects have been preserved, some differences take place too. Differences in sound, shape, vocabulary and syntax are on a remarkable level. Comparative studies play an important role in determining the differences between the dialects or languages. Comparison can be done simultaneously or diachronically in terms of phonetics, morphology, semantics or syntax. The history of comparisons with Turkish is based on old times. Their origin can even be taken to *Divanü Lügati't-Türk*. The recent comparisons have focused on syntax.

In this study, Turkey's Turkish and New Uigur's Turkish have been compared. As Turkey's Turkish and New Uigur Turkish have similarities, they also have differences. Syntactic structure and syntax understanding between the two dialects have been compared. When Turkey's Turkish and New Uigur Turkish syntactic structure are analyzed, it can be seen that the syntax have undergone modifications in terms of history and culture, the differences are mostly in word groups, however, these differences do not depart from the rule of Altai language group's syntax rules. The reason for the differences is that Turkey's Turkish and New Uigur Turkish have followed a different course and the impact of foreign languages within the historical process.

**Key Words:** Turkey's Turkish, New Uighur Turkish, Comparison, Syntax

### Giriş

*Divanü Lügati't-Türk*'ten günümüze kadar Türkçeyle ilgili birçok karşılaştırmalı çalışma yapılmıştır. Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügati't-Türk*'te Hakaniye Türkçesini merkeze alarak diğer lehçelerle kıyaslamıştır. Radloff'un *Proben* (Türk Halk Edebiyatı Toplamaları) ve *Wörterbuch* (Türk Lehçeleri Sözlüğü Denemesi) da karşılaştırmalı çalışmalardandır. K. K. Sartbayev'in 1962'de Frunze'de yayımlanan *Türk Tilderiniñ Salıştırma Grammatikası*, A. İbrayimov'un 1962'de Aşgabat'ta yayımlanan *Türki Dillerin Deneşdirme Gramatikasından Gollanma*, A. N. Nurmahanova'nun 1971'de Almatı'da yayımlanan *Türki Tilderiniñ Salıstırmalı Grammatikası* ve M. Tomanov'un 1992'de Almatı'da yayımlanan *Türki Tilderiniñ Salıstırmalı Grammatikası* karşılaştırmalı

gramerler arasında zikredilir. Ferhat Zeynalov'un Bakü'de yayımlanan *Türk Dillerinin Mügayeseli Grammatikası*'nın I. cildi (Adlar) 1974, II. cildi (Feiller) 1975 tarihinde yayımlanmıştır. Bu yayının aktarması ise Yusuf Gedikli tarafından İstanbul'da 1993'te yapılmıştır.

Türkiye'de ilk karşılaştırmalı gramer Ahmet Cevat Emre tarafından yapılmıştır. Ahmet Cevat Emre'nin *Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri (İlk Deneme), Birinci Kitap Fonetik*, 1949'da yayımlanmıştır. Türkiye'de ilk karşılaştırmalı sözlük ise Hüseyin Kazım Kadri tarafından hazırlanmıştır (Koraş, 2013: 105). Hüseyin Kazım Kadri'nin *Büyük Türk Lügati*'nin I. cildi 1927, II. cildi 1928'de eski harflerle Devlet Matbaası, III ve IV. cildi TDK tarafından yeni harflerle yayımlanmıştır. Karşılaştırmalı çalışmalar için önem taşıyan *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I. Kılavuz Kitap* 1991'de, *II. Dizin* 1992'de Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır.

Türkiye'de karşılaştırmalı yayınların sayısının her geçen gün arttığı ve büyük oranda söz dizimi üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Yaman'ın (2000) *Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması*, Kerimoğlu'nun (2006) *Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi*, Karaörs'ün (2005) *Türk Lehçelerinde Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi (Cümle Tahlilleri)* adlı yayınları karşılaştırmalı çalışmalar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Söz dizimi karşılaştırmalarıyla ilgili makale sayısında da artış bulunmaktadır. Biray (1999), Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin söz dizimini; Yaman (1999), Türkiye Türkçesi ile Özbek Türkçesinin söz dizimini; Karaörs (1999), Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesinin kelime grupları, cümle, cümle çeşitlerini ve Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesinin kelime grupları, cümle, cümle çeşitlerini; Biray (2007), Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesindeki cümle öğelerini ve Kerimoğlu (2007), Türkiye Türkçesi ile Tatar Türkçesinin söz dizimini karşılaştırmıştır.

### 1. İki Lehçe Arasında Söz Diziminin Karşılaştırılması

Bu çalışma Türkiye Türkçesi ile Yeni Uygur Türkçesinin eşzamanlı karşılaştırması üzerine kuruludur. Çalışmada sadece iki lehçe arasındaki söz dizimi yapısı değil, söz dizimi anlayışlarının da karşılaştırılması hedeflenmiştir. Söz dizimi anlayışlarının verilmesinde amaç dilcilikte sıfat tamlaması, dolaylı tümleç, zarf tümleci, girişik cümle gibi tartışmalı yapıların Yeni Uygur Türkçesinde nasıl ele alındığını ve bunun üzerine bir değerlendirmeye gidilip gidilemeyeceğini görmektir. İki lehçenin karşılaştırılmasıyla elde edilen sonuçlar söz dizimi yapısı ve söz dizimi anlayışları olmak üzere iki ana gruba ayrılarak verilecektir:

#### 1.1. Söz Dizimi Yapısı

Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinde Altay dil grubunun söz dizimi özellikleri korunmaktadır. Her iki lehçede yardımcı öge temel ögeden önce gelmektedir. İki lehçede de belirten belirtilenden, özne yüklemden önce gelir. İki

lehçede de kategori olarak cinsiyet ayrımı yoktur, cins farkına göre cümlelerde değişiklik yapılmaz. İki lehçede de en küçük fiil cümlesi çekimli bir fiildir.

Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinde söz dizimi açısından bazı farklılıklar da bulunmaktadır. İki lehçenin söz dizimi yapısında tespit edilen bu farklılıklar Altay dil grubunun genel kurallarını bozmamaktadır. Bazı farklılıklar şu şekildedir:

–*mAk* / –*mAk* isim-fiil eki, Türkiye Türkçesinde belirtili isim tamlamasında bulunamazken Yeni Uygur Türkçesinde belirtili isim tamlamasında bulunabilmektedir. Yeni Uygur Türkçesindeki bu kullanımlara seyrek rastlanmıştır. (TT.: Ø / YUT.: *Almakniñ bermiği bar, çikişiñ inışı.* “Almanın vermesi var, çıkmanın inmesi.” (UAD, 83); *Almakniñ satmigi bar.* “Almanın satması vardır.” (UAD, 83) )

–*mAk* isim-fiil grubu Türkiye Türkçesinde iyelik eki almazken Yeni Uygur Türkçesinde –*mAk* ekli isim-fiil grubunun iyelik eki almış bir şekline rastlanmıştır. (TT.: Ø / YUT.: *Şe’ir yazmikim hevestin emes / Men için şe’ir-vicdan işi, bes.* “Şiir yazmam hevesten değil / Benim için şiir vicdan işi, tamam.” (TN, 97) )

Türkiye Türkçesinde –*mA* ekiyle isim-fiil grubu yapılırken Yeni Uygur Türkçesinde –*mA* ekiyle yapılan isim-fiil grubuna rastlanmamıştır. (TT.: *Bizim bankada tanıdığım ve sevdiğim arkadaşlardan birine yalvardım, bir iş aramasını söyledim.* (AK, 153) / YUT.: Ø).

Türkiye Türkçesinde *için* ve *ile* edatları dışındaki edat gruplarında isim unsuru işaret ve kişi zamirlerinden oluştuğunda isim hangi durum ekini alıyorsa zamir de o durum ekini almaktadır. Ancak *için* ve *ile* edatlarında durum farklıdır. Türkiye Türkçesinde *için* ve *ile* edatlarıyla birleşirken kişi zamirleri ve çokluk eki almayan işaret zamirleri ilgi eki almaktadır. Yeni Uygur Türkçesinde ise *u* kişi zamiri ve işaret zamirleri *üçün*, *bilen* edatlarıyla birleşirken ilgi eki alır, *men*, *sen*, *biz*, *siz* zamirleri ilgi eki almayabilir.

TT.	YUT.
<i>benim için / ile</i>	<i>men için / bilen &amp; meniñ için / bilen</i>
<i>senin için / ile</i>	<i>sen için / bilen &amp; seniñ için / bilen</i>
<i>bizim için / ile</i>	<i>biz için / bilen &amp; bizniñ için / bilen</i>
<i>sizin için / ile</i>	<i>siz için / bilen &amp; sizniñ için / bilen</i>
<i>onun için / ile</i>	<i>uniñ için / bilen</i>
<i>bunun için / ile</i>	<i>buniñ için / bilen</i>
<i>şunun için / ile</i>	<i>şuniñ için / bilen</i>
<i>onun için / ile</i>	<i>uniñ için / bilen</i>

Türkiye Türkçesinde göre’li edat grubu “+(y)A göre” anlamıyla *yönelme durumu eki+göre* yapısıyla kullanılırken Yeni Uygur Türkçesinde “+(y)A göre” anlamıyla

kullanılan *yönelme durumu eki+köre* yapısı dışında “+DAn ziyade” anlamıyla kullanılan *ayrılma durumu eki+köre* yapısı da bulunmaktadır. (TT.: *Hacer’in balkondan saçtığı suların kaç tas olacağı ise, gidenlerin sayısından çok, kendi gözündeki öneme göre*. (ÜBK, 9); YUT.: *Bu ademni diniy ölima dégendin köre, bir siyasiyon yaki mutepekkur déyiş toğrirağ bolidiken. “Bu adama dini âlim demekten ziyade siyasetçi ya da düşünür demek daha doğru olurmuş.”* (UZİ, 195) )

*ne... ne* bağlama edatını alan cümlelerin yüklemi Türkiye Türkçesinde olumluysen Yeni Uygur Türkçesinde olumsuz olabilmektedir. (TT.: *Gökyüzü ne saftı, ne de berrak.* (ÜBK, 31); *Fakat nedense bu hediyelere ehemmiyet verdiğimi ne Kâmran’a ne de başkasına göstermek istiyordum.* (Ç, 44); *Ne ben kimseyi seviyorum, ne kimse beni arıyor.* (AK, 203) / YUT.: *U çağda men ne okuş, ne yézişni bilmeyttim. “O zamanlarda ben ne okumayı ne yazmayı biliyordum.”* (HZUT, 177); *Biz rasttinla şundağ ne leşkiri, ne padişahi yok acayip bir şeherni kördük. “Biz gerçekten böyle ne askeri ne padişahı olan acayip bir şehir gördük.”* (KBŞ, 90); *Ne sépili, ne tüzükrek dervazisi yok... “Ne kalesi ne daha sağlam kapısı var...”* (KBŞ, 92) )

Yeni Uygur Türkçesindeki *mu... mu “de... de”* edatlı bağlama grubu Türkiye Türkçesinde *de... de* edatlı bağlama grubuyla karşılanmaktadır. (TT.: *Ben Ayşe’yi de Buket’i de seviyorum.* / YUT.: *Sen arkilik “İki Tiğinniñ Hékeyisi”mu, “Çaştani İlig Begniñ Hékeyisi”mu kelb shepemege nekişlendi. “Senin aracılığınla ‘İki Yiğidin Hikâyesi’ de, ‘Çaştani Bey’in Hikâyesi’ de gönül sayfama işlendi.”* (UO, 35) )

*Ya... ya’* bağlama edatının olumsuz cümleleri bağladığı kullanıma Türkiye Türkçesinde rastlanmamışken Yeni Uygur Türkçesinde *ya... ya* bağlama edatının olumsuz cümleyle kullanımına bir kez rastlanmıştır. (YUT.: *Men hazir gaday, işenmisiñiz sürüştürip békin mende ya altun ya kümüş ya kolğa çikkudek mal-mülk yok, turğan türküm muşu. “Ben şimdi yoksulum. İnanmazsanız araştırıp bakın. Bende altın, gümüş veya ele gelir mal mülk yok. Durumum bu.* (UHM, 4, 5) )

Yeni Uygur Türkçesinde *hem’li* bağlama grubunda Türkiye Türkçesindekinden farklı bir işlev de bulunmaktadır. *Hem* bağlama edatı Yeni Uygur Türkçesindeki *ve* işleviyle de kullanılır. Türkiye Türkçesinde *hem* bağlama edatının *ve* işleviyle kullanımına rastlanmamıştır. (TT: Ø / YUT.: *Dostluk hem beht. “Dostluk ve baht.”* (İBKY, 232) *Zoravannardın kısas alğanidi, Köydürüp yamulni hem sépil téşip. “Zorbalardan kısas almıştı, Yakıp yönetimi ve kale delip.”* (TN, 44) )

Türkiye Türkçesinde *ama* bağlama edatı *ama... ama* şeklinde tekrarlı kullanılabilirken Yeni Uygur Türkçesinde *amma* edatının tekrarlı kullanımına rastlanmamıştır. (TT.: *Ama haklı ama haksız herkese çıkıştır.* (TDE, 261) / YUT.:Ø)

Türkiye Türkçesinde *yüz* sayısı tek bir yüzlüğü karşıladığında *bir* sayısını almaz. Yeni Uygur Türkçesinde *yüz* sayısı *bir* sayısını alarak da almayarak da kullanılabilir ancak *bir’li* örnekler daha fazladır. Türkiye Türkçesinde *bin* sayısı tek bir

binliği karşıladığında *bir* sayısını almazken Yeni Uygur Türkçesinde *miñ* sayısı *bir* sayısını alarak kullanılır. Yeni Uygur Türkçesinde *miñ* sayısının *bir*'siz kullanımına rastlanmamıştır. *Milyon, milyar...* kelimeleri iki lehçede de *bir* alarak kullanılmaktadır. (TT.: *yüz beş, bin yirmi, bir milyon, bir milyar*; YUT.: *bir yüz yigirme / yüz ellik* (seyrek kullanım), *bir miñ sekkiz yüz, bir milyon, bir milyar*)

Kesir sayılar Türkiye Türkçesinde bulunma grubuyla yapılırken Yeni Uygur Türkçesinde ayrılma grubuyla yapılır. (TT.: *dokuzda üç*; YUT.: *beştin bir* "beşte bir")

Yeni Uygur Türkçesindeki ikileme sayısı Türkiye Türkçesindekine göre daha fazladır.

Türkiye Türkçesinde *be* hecesinin araya girmesiyle ikileme yapılabilirken Yeni Uygur Türkçesinde böyle bir kullanıma rastlanmamıştır. (TT.: *günbegün, anbean* ; YUT.: Ø)

Yeni Uygur Türkçesinde *er-hotun* "kadın erkek", *kiş-yaz* "yaz kış", *ata-ana* "ana baba" gibi Türkiye Türkçesiyle farklı sıralamada olan ikilemeler olduğu gibi *tağ-taş* "dağ taş", *dost-düşmen* "dost düşman", *bügün-ete* "bugün yarın" gibi aynı sıralamada olan ikilemeler de bulunmaktadır.

Türkiye Türkçesinde ikilemelerdeki unsurların yeri değişmezken Yeni Uygur Türkçesinde bazı ikilemelerdeki unsurların yeri değişebilmektedir. (YUT.: *şan-şerep / şerep-şan* "şan şeref" (TN, 61); *yağşi-yaman / yaman-yağşi* "iyi kötü" (HZUTMS, 37, 38) )

*i-* ek fiili, Türkiye Türkçesinde *ne idüğü belirsiz* yapısı dışında görevli bir unsur olarak kullanılırken Yeni Uygur Türkçesinde anlamlı bir unsur olarak da kullanılmaktadır. (YUT.: —*Özüñniñ bir sevdayi ikenlikiñni bilseñ, undakta, resmiy sevdayi dericisiğe yetmensen. "Kendinin bir deli olduğunu bilince, o zaman resmen deli derecesine ulaşmaz mısın?"* (S, 185) )

Şartlı birleşik cümledeki şart birleşik çekim Türkiye Türkçesinde *-i* ek fiili, Yeni Uygur Türkçesinde *bol-* fiili ile yapılır. (TT.: *söyle-r i+se+n, söyle-mes i+se+n*; YUT.: *tap-ar bol-sa+ñ* "bulursan", *tap-mas bol-sa+ñ* "bulmazsan" )

Şartlı birleşik cümle Türkiye Türkçesinde *da*, Yeni Uygur Türkçesinde *mu* edatını aldığı anda temel cümledeki yargının kesinlikle yerine getirileceğini bildirir. (TT.: *İçinden bir ses ona, avucuna aldığını sandığı delikanlının meçhul bir şey tarafından korunduğunu söylese de, sahip olduğu büyük güçler Ebrehe'nin bu sesi dinlemesine engel oluyordu.* (PKA, 148); *İnce Memed çocuğu göge çelikmişse de bulur.* (İM, 103); YUT.: *U bir neççe kêtimliķ sorunlarda Sutuķniñ "Karaķan"liķ ornıķa baķkiķe niyette bolmaydıķanliķini elan kılķan bolsimu, elniñ rayi uniñdin yénip, kónli sovup ketkenidi. "O birkaç kere toplantılarda Satuk'un Karahanlı tahtına geçme niyetinde olmadığını ilan etmişse de, halkın tavrı değişmiş, gönlü soğumuştı." (SBH, 19); Açlıķtin ölseñmu, ata-anañni taşlıma. "Açlıktan ölsen de ananı babanı başından atma." (UAD, 72) )*

Yeni Uygur Türkçesindeki birleşik fiil sayısı, Türkiye Türkçesindekine göre daha fazladır.

Birleşik fiildeki isim unsuru sıfat-fiil olduğunda yardımcı fiil Türkiye Türkçesinde *ol-* veya *bulun-*, Yeni Uygur Türkçesinde *bol-*'dur. (TT.: *Artık çekilmez oldun!* (ÜBK, 28); *Bunun için Ayaşlı bunları yanına alıp, birlikte oturmaktan vazgeçmiş bulunuyor.* (AK, 252) / YUT.: *Emdi kigizçini kitabhanlarğa süretleydiğan bolduk.* “Şimdi keçeciliği okuyuculara açıklayacak olduk.” (İİKÇ, 247) )

Özne birinci teklik, birinci çokluk, ikinci teklik ya da ikinci çokluk olduğunda yüklemnin şahıs eki almadığı yapılara Yeni Uygur Türkçesinde daha fazla rastlanır. (TT.: *Babanla ben iki kuru kütük.* (BB, 53); YUT.: “*Biz emdi hekişiy bir aile!* “Biz şimdi hakiki bir aileyiz!” (AYB, 555); *Memnu yigirme yaşlirimda Tömür Akamlarniñ sépige kétélğan.* “Ben de yirmi yaşlarımda Demir Ağabeyimlerin safına katıldım.” (UZİ, 37); *Men pütünley bihever.* “Ben bütününüyle bihaber.” (İİKÇ, 160) )

Tamlayanın zamir olduğu isim tamlamalarında Türkiye Türkçesinde zamir ilgi eki alırken bu yapının Yeni Uygur Türkçesine aktarması iyeliksiz olabilir. (TT.: *Benim yerim neresidir?* (Y, 85); YUT.: *Ular bizge yardım kilişliri kérek.* “Onların bize yardım etmeleri gerek.” (SBH, 213) )

Yeni Uygur Türkçesinde, *G4ili* [*ğili, gili, kili, kili*]+*bol-*; *yönelme eki+bol-* gibi Türkiye Türkçesindeki öznesiz cümle yapılarından farklı öznesiz cümle yapıları vardır. (*Aynı étek bilen yapkili bolmaydu.* “Ayı etekle örtmek mümkün değil.” (HZUTTN, 358); *Saňa bərişka bolidu.* “Sana vermek mümkün.” (HZUT, 256); *Düşmennni dost dep tonuşka bolmaydu.* “Düşmanı dost bilmek olmaz.” (HZUTTN, 358) )

Yeni Uygur Türkçesinde *G4ili* [*ğili, gili, kili, kili*]+*bol-* ve *yönelme eki+bol-* yapıları *olanak* anlamı bildirmektedir. (*Bu deryadin ötkili bolmaydu.* “Bu nehirden geçmek mümkün değil.” (HZUT, 257); *Uniñğa bərişka bolidu.* “Ona vermek mümkün.”)

Türkiye Türkçesinde *ol-*, *olma-*'dan oluşan fiilimsi gruplu cümlelerde bu fiilimsiler Yeni Uygur Türkçesinde kimi zaman *bar*, *yok*, *emes* kelimeleriyle karşılanmaktadır. (YUT.: *Birlik bar yerde inaklık bar.* “Birlik olan yerde beraberlik var.” (UAD, 141); *Tazni taz dise ölgüsi kéler, taz emesni taz dise külgüsi kéler.* “Kele kel desen öleceği gelir, kel olmayana kel desen güleceği gelir.” (UAD, 298); *Bu uniñ adem yok yerde üçinçi kétéim höñgirep yiğlişi idi.* “Bu, onun kimsenin olmadığı yerde üçüncü kez hıçkırıp ağlayışı idi.” (AYÜ, 137) )

Yeni Uygur Türkçesinde *-G4An* sıfat-fiilinin Türkiye Türkçesindeki *-DI4k* sıfat-fiilini karşıladığı durumlarda *-G4An* sıfat-fiilinden oluşan sıfat tamlamasında iyelik eki almayan sıfat unsurunun Türkiye Türkçesi aktarması iyelikli olabilir. *-G4An* sıfat-fiilinden oluşan sıfat tamlamasında sıfatın almadığı iyelik ekini isim unsuru alabilir. (YUT.: —*Her ikki terep bir-birini yahşi körgen muhebbet.* “Her iki tarafın birbirini iyi gördüğü sevgi.” (UO, 11); —*Ey balam, göcam balam / Baskan iziñ gül bolsun.* “Ey oğlum-Hocam oğlum / Bastığın yer gül olsun.” (UHDB, 72, 95-96) )

–G<sub>4</sub>An sıfat-fiilinden oluşan sıfat-fiil grubunda iyelik eki almayan sıfat-fiil grubunun Türkiye Türkçesindeki –Dl<sub>4</sub>k sıfat-fiilini karşıladığı durumlarda Türkiye Türkçesine aktarması iyelikli olabilir. (YUT.: *Men u bergen hetni okup çiktim.* “Ben onun verdiği mektubu okudum.” (S, 221) )

Yeni Uygur Türkçesinde –G<sub>4</sub>An sıfat-fiilinin Türkiye Türkçesindeki –Dl<sub>4</sub>k sıfat-fiilini karşıladığı durumlarda –G<sub>4</sub>An sıfat-fiilinden oluşan sıfat tamlamasında ilgi eki almayan isim unsurunun Türkiye Türkçesine aktarması iyelikli olabilir. (YUT.: —*Siler köçimiz digen köl buniñdin yahşimiken?* “Sizlerin göçelim dediği göl bundan güzel mi ki?” (UHM, 10, 11); *Kişiler u körsetken terepke karşıti.* “İnsanlar onun gösterdiği tarafa baktı.” (KBS, 100) )

Türkiye Türkçesindeki mI<sub>4</sub> ile Yeni Uygur Türkçesindeki mu'nun yeri soru anlamıyla kullanıldığında birbirinden farklıdır. Türkiye Türkçesinde mI<sub>4</sub> hangi unsura yönelikse o unsurdan sonra, Yeni Uygur Türkçesinde hangi unsura yönelik olursa olsun soru anlamıyla kullanıldığında yüklemden sonra kullanılmaktadır. TT.: *Bugün sinemaya mı gittin? Bugün mü sinemaya gittin?* YUT.: —*U yer yiraqmu?* “O yer uzak mı?” (KBS, 191) ) İki lehçede de yüklemden sonra kullanıldığında çekimlenmiş fiilden sonra gelebilir, zaman ekiyle şahıs eki arasına girebilir. (TT.: *Evi temizledin mi? Bugün okula gidecek miyiz?* / YUT.: *Vicdan azabi tartmidiniñizmu?* “Vicdan azabı çekmediniz mi?” (AYB, 379); *Alğanmusen?* (Almış mısınız) )

dek / tek edatını alan edat grupları iki lehçede farklılık göstermektedir. Eski Türkçedeki teg edatı Türkiye Türkçesinde “+(y)A kadar” anlamında dek olarak devam ederken Yeni Uygur Türkçesinde “gibi” anlamında dek / tek şeklinde kelimelere eklenerek karşımıza çıkmaktadır. (TT.: *Sabaha dek uyumadım.* / YUT.: *Turidu turkuñ gözeldék közü köñlüm aldida...* “Durur siman ahu gibi göz ve gönlüm önünde...” (TN, 36) ).

		Türkiye Türkçesi	Yeni Uygur Türkçesi
Benzerlikler <sup>1</sup>	Yardımcı ögenin temel ögeden önce gelmesi	+	+
	Cümlede cinsiyet ayırımına bağlı olarak değişiklik yapılmaması	+	+
	En küçük fiil cümlesinin çekimli bir fiil olması	+	+
Farklılıklar	Belirtili isim tamlamasında -mAk/-mAK isim-fiil ekli fiilimsinin tamlayan olması	-	+

<sup>1</sup> Türkiye Türkçesi ile Yeni Uygur Türkçesindeki söz dizimi benzerlikleri oldukça fazladır. Burada sadece Altay dillerinin söz dizimi özelliklerindeki bazı benzerlikler belirtilmiş, lehçe karşılaştırması yapan ya da tarihi şekillerin hangi lehçe ya da lehçelerde korunduğunu tespit etmeye çalışan araştırmacılara fayda sağlayabileceği düşüncesiyle daha çok bazı farklılıklar gösterilmeye çalışılmıştır.



	-mAk ekli isim-fiil grubunun iyelikli kullanımı		-	+
	-mA ekli isim fiil grubu		+	-
	için/üçün ya da ile <sup>2</sup> /bilen edatını almış edat grubu	zamir+ilgi eki için/üçün, zamir+ilgi eki ile/bilen	+	+
		zamir+Ø için/üçün, zamir+Ø ile/bilen	-	+
	göre/köre edatını almış edat grubu	kelime+yönelme durumu eki göre/köre	+	+
		ayrılma durumu eki+köre	-	+

<sup>2</sup> Türkiye Türkçesinde *ile* edatı ekleşmiş olarak da kullanılmaktadır. Yeni Uygur Türkçesinde böyle bir kullanım yoktur. TT.: *senin ile-seninle, araba ile-arabayla...*

		<i>kelime+(y)A dek</i> şeklinde “+(y)A kadar” anlamında kullanılır ( <i>Akşama dek çalıştım</i> )	<i>kelime+dek /tek</i> şeklinde “gibi” anlamında kullanılır ( <i>Turidu turkuñ gezeldək közu könlüm aldida...</i> “Durur siman ahu gibi göz ve gönlüm önünde...” (TN, 36) )	
	<i>ne... ne</i> bağlama edatını alan cümlelerin yüklemi	olumludur ( <i>Ne ben kimseyi seviyorum, ne kimse beni arıyor.</i> )	olumsuz da olabilir ( <i>U çağda men ne okuş, ne yézişni bilmeyttim. “O zamanlarda ben ne okumayı ne yazmayı biliyordum. / Biz rasttinla şundağ ne leşkiri, ne padişahi yok acayıp bir şeherni kördük. “Biz gerçekten böyle ne askeri ne padişahı olan acayıp bir şehir gördük.”</i> )	
	Türkiye Türkçesindeki <i>de... de</i> edatlı bağlama grubu Yeni Uygur Türkçesinde <i>mu... mu</i> “ <i>de... de</i> ” edat grubuyla karşılanır	<i>de... de</i> edatlı bağlama grubu ( <i>Defteri de kitabı da</i> )	<i>mu... mu</i> edatlı bağlama grubu ( <i>İkki Tiginniñ Hékeyisi”mu, “Çaştani İlig Begniñ Hékeyisi”mu</i> )	
	<i>ya... ya</i> bağlama edatının olumsuz cümleleri bağladığı kullanım	-	+ ( <i>... mende ya altun ya kümüş ya kolğa çıkıkkudek mal-mülk yok...</i> ) (Bu yapıya bir kez rastlanmıştır)	
	<i>hem</i> edatlı bağlama grubu	<i>hem... hem</i>	+ ( <i>hem fakir hem zengin</i> )	+ ( <i>hem gaday hem bay</i> )
		<i>hem</i> edatlı bağlama grubunda <i>ve</i> ’li işlev	-	+ ( <i>Dostluk hem beht. “Dostluk ve baht.”</i> )
	<i>ama... ama</i> bağlama grubu	+ ( <i>ama güzel ama çirkin</i> )	- (rastlanmamıştır)	

Sayı grubu	Tek bir yüzlüğü karşılayan yüz	Bir sayısını alır	-	+	(bir yüz ellik)	
		Bir sayısını almaz	+	+	(yüz ellik) (seyrek kullanım)	
	Tek bir binliği karşılayan bin sayısı		-	+	bir sayısını almaz (bin üç)	bir sayısını alır (bir miñ üç)
	Tek bir milyon ya da milyarı karşılayan milyon, milyar sayısı bir sayısını alır		+	+	(bir milyon sekiz yüz, bir milyar beş yüz)	(bir milyon sekkiz yüz, bir milyar beş yüz)
Kesir sayılar			bulunma grubuyla yapılır (dörtte bir)	ayrılma grubuyla yapılır (töttin bir)		
İkileme sayısı			daha az	daha fazla		
be hecesiyle yapılan ikileme			+	-	(günbegün, anbean) (rastlanmamıştır)	
İkileme	aynı sıralamada olabilir		dağ taş, dost düşman, bugün yarın	tağ-taş, dost-düşmen, bugün-ete		
	farklı sıralamada olabilir		kadın erkek, yaz kış, ana baba	er-hotun, kış-yaz, ata-ana		
İkilemelerdeki unsurların yeri			değişmez	bazı ikilemelerde değişebilir (şan-şerep / şerep-şan, yahşi-yaman / yaman-yahşi)		
i- ek fiilinin anlamlı unsur olarak kullanımı			- (sadece ne idüğü)	+	(Özüñniñ bir sevdayi)	

		<i>belirsiz yapısında)</i>	<i>ikenlikiñni bilseñ... "Kendinin bir deli olduğunu bilince..."</i>
Şartlı birleşik cümledeki şart birleşik çekim		<i>-i ek fiili ile yapılır gül<i>er</i> i+se+n, gül-me<i>z</i> i+se+n)</i>	<i>bol-</i> fiili ile yapılır ( <i>yap-ar bol-sa+ñ, yap-mas bol-sa+ñ</i> )
Şartlı birleşik cümlede temel cümledeki yargının kesinlikle yerine getirilebileceğini bildirmek için		yardımcı cümle <i>da</i> edatını alır ( <i>Yağmur yağsa da pikniğe gideceğiz.</i> )	yardımcı cümle <i>mu</i> edatını alır ( <i>Açlığın olseñmu, ata-anañni taşlıma.</i> )
Birleşik fiildeki isim unsuru sıfat-fiil olduğunda yardımcı fiil		<i>ol-</i> veya <i>bulun-</i> 'dur ( <i>gülmez olmuş, vazgeçmiş bulunuyor</i> )	<i>bol-</i> 'dur ( <i>süretleydiğän bolduğ</i> )
Birleşik fiil sayısı		daha az	daha fazla
Özne birinci teklik, birinci çokluk, ikinci teklik ya da ikinci çokluk olduğunda yüklemın şahıs eki almadığı yapı sayısı		daha az ( <i>Babanla ben iki kuru kütük.</i> )	daha fazla ( <i>Memnu yigirme yaşlırimda Tömür Akamlarñiñ sépige kétéliğän. "Ben de yirmi yaşlarımda Demir Ağabeyimlerin safına katıldım."</i> )
Tamlayanın zamir olduğu isim tamlamalarında Türkiye Türkçesinde zamir ilgi eki alırken bu yapının Yeni Uygur Türkçesine aktarması iyeliksiz olabilir		Onların bize yardım etmeleri gerek.	<i>Ular bizge yardım kilişliri kérek.</i>
<i>Gili</i> [ <i>gili, gili, kili, kili</i> ]+ <i>bol-</i> ; <i>yönelme eki</i> + <i>bol-</i>		-	+ ( <i>Olanak</i> anlamı vermektedir) (Yeni Uygur Türkçesi için öznesiz cümle tiplerindedir) ( <i>Bu deryadin ötkili bolmaydu. "Bu nehirde geçmek mümkün değil."; Uniñğa bərişka bolidu. "Ona vermek mümkün."</i> )
Fiilimsi grubu		<i>ol-</i> , <i>olma-</i> 'dan oluşan fiilimsi grubunun aktarması ( <i>Birlik olan yerde beraberlik var.</i> )	kimi zaman <i>bar</i> , <i>yok</i> , <i>emes</i> kelimeleriyle yapılır ( <i>Birlik <u>bar</u> yerde inaklık <u>bar</u>. Bu uniñ adem <u>yok</u> yerde</i>

		<i>Bu, onun kimsenin olmadığı yerde üçüncü kez hıçkırıp ağlayışı idi. ...kel olmayana kel desen güleceği gelir.)</i>	<i>üçinçi këtım höñgirep yığlışı idi. ...taz emesni taz dise külgüsü kéler.)</i>
	Yeni Uygur Türkçesinde –G <sub>4</sub> An sıfat-fiilinin Türkiye Türkçesindeki –Dl <sub>4</sub> k sıfat-fiilini karşıladığı durumlarda –G <sub>4</sub> An sıfat-fiilinden oluşan sıfat tamlamasında iyelik eki almayan sıfat unsurunun Türkiye Türkçesi aktarması iyelikli olabilir	<i>Her iki tarafın birbirini iyi gördüğü sevgi.</i>	<i>Her ikki terep bir-birini yahşi körgen muhebbet.</i>
		<i>Bastığın yer gül olsun.</i>	<i>–G<sub>4</sub>An sıfat-fiilinden oluşan sıfat tamlamasında sıfatın almadığı iyelik ekini isim unsuru alabilir. Baskan iziñ gül bolsun (seyrek kullanım)</i>
	–G <sub>4</sub> An sıfat-fiilinden oluşan sıfat-fiil grubunda iyelik eki almayan sıfat-fiil grubu, Türkiye Türkçesindeki –Dl <sub>4</sub> k sıfat-fiilini karşıladığında Türkiye Türkçesine aktarması iyelikli olabilir	<i>Ben onun verdiği mektubu okudum.</i>	<i>Men u bergen hetni oqup çiktim.</i>
	Yeni Uygur Türkçesinde –G <sub>4</sub> An sıfat-fiilinin Türkiye Türkçesindeki –Dl <sub>4</sub> k sıfat-fiilini karşıladığı durumlarda –G <sub>4</sub> An sıfat-fiilinden oluşan sıfat tamlamasında ilgi eki almayan isim unsurunun Türkiye Türkçesine aktarması iyelikli olabilir	<i>Sizlerin göçelim dediği göl bundan güzel mi ki?</i>	<i>Siler köçimiz digen köl buniñdin yahşimiken?</i>
	Türkiye Türkçesindeki ml <sub>4</sub> ile Yeni Uygur Türkçesindeki mu'nun yeri soru anlamıyla kullanıldığında birbirinden farklıdır.	<i>ml<sub>4</sub> hangi unsura yönelikse o unsurdan sonra kullanılır Bugün sinemaya mı gittin? Bugün mü sinemaya gittin?</i>	<i>mu hangi unsura yönelik olursa olsun soru anlamıyla kullanıldığında yüklemden sonra kullanılmaktadır —U yer yiraqmu? “O yer uzak mı?”</i>

## 1.2. Söz Dizimi Anlayışları

Türkiye Türkçesindeki söz dizimi anlayışları ile Yeni Uygur Türkçesindeki söz dizimi anlayışları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Görüş ayrılıkları iki lehçedeki gramerlerin farklı kaynaklardan beslenmesiyle ilgilidir. Türkiye Türkçesi gramerlerinde 1900'lü yıllara kadar Arap gramerciliğinin; Tanzimat'tan sonra yazılan gramerlerde Arap ve Fransız gramerciliğinin etkisinde kalınmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nden sonra ise milli anlayışla gramerler yazılmaya başlanmıştır (Korkmaz, 2007: 175, 247, 248, 287-290). Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde ise Sovyet gramerciliğinin ve yapısal dilbilimciliğinin etkileri görülmektedir (Rozi ve Tursun, 2003: 1-35).

Türkiye Türkçesi ile Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğindeki söz dizimi anlayışlarında ulaşılan önemli sonuçlar şu şekildedir:

### 1.2.1. Kelime Grupları

Kelime grupları Türkiye Türkçesinde söz dizimi içinde ayrı bir başlık altında incelenirken Yeni Uygur Türkçesinde kimi yayınlarda cümle içinde, kimi yayınlarda ayrı bir başlık altında incelenmektedir. Türkiye Türkçesinde kelime grupları çoğunlukla *yardımcı unsur* ölçüt alınarak çoğu zaman *isim tamlaması*, *sıfat tamlaması*, *isim-fiil grubu*, *sıfat-fiil grubu*, *zarf-fiil grubu*, *bağlama grubu*, *ikileme*, *sayı grubu*, *unvan grubu*, *edat grubu*, *ünlem grubu*, *birleşik isim grubu*, *birleşik fiil*, *kısaltma grupları* olmak üzere türlere ayrılmaktadır.

Yeni Uygur Türkçesinde kelime grupları çoğunlukla *tamlananın türü*, *unsurların yapısı*, *kalıcılık ve birleşme şekilleri* ölçüt alınarak türlere ayrılmaktadır: a. *Birleşme şekillerine göre: Eşit bağlantıdaki kelime grubu*, *bağımlı bağlantıdaki kelime grubu*. b. *Tamlananın türüne göre: İsim grubu*, *fiil grubu (isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil grubu olarak ayıranlar da vardır ancak azınlıktadır)*. c. *Kalıcılığa göre: Kalıplaşmış kelime grubu ve kalıplaşmamış kelime grubu*. ç. *Unsurların yapısına göre: Basit kelime grubu ve birleşik kelime grubu*.

Türkiye Türkçesi kelime grubu sınıflandırmalarında isim tamlamasına yer verilirken Yeni Uygur Türkçesi kelime grubu sınıflandırmalarında yer verilmemektedir. Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde tamlananın isim olduğu tüm yapılar *isim grubu* kabul edilir.

Türkiye Türkçesi gramerciliğinde isim tamlamasındaki tamlayan Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde cümle ögeleri başlığı altında verilen *ekli tamlayan'a (çirilmiş munasivitedeki énikliğüçi / kélişiş munasivitediki énikliğüçi)* denk gelir.

Türkiye Türkçesi gramerciliğinde sıfat tamlamasındaki sıfat unsuru Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde cümle ögeleri başlığı altında verilen *eksiz tamlayan'a (yandışış munasivitediki énikliğüçi / yandaş énikliğüçi)* denk gelir.

İsim tamlamasında tamlayan, sıfat tamlamasındaki sıfat unsuru Türkiye Türkçesi gramerlerinde kelime grubu unsuru kabul edilirken Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde cümle ögesi kabul edilir. Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde *ayniñ kizi*

“ayın kızı”, *sinip* *taziliği* “sınıf temizliği”, *gözel kız* “güzel kız”, *iki kişi* “iki kişi” yapılarındaki altı çizili kelimeler cümle ögesi kabul edilmektedir. İki lehçede de isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil grupları ile ilgili görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinde bu yapılar bazı yayınlarda kelime grubu kabul edilirken bazı yayınlarda cümlemsi kabul edilir.

Türkiye Türkçesi gramerciliğindeki *ikileme* ve *bağlama grubu* Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğindeki *eşit bağlanıştaki kelime grubu*'na (*teñdaş bağlanıştaki söz birikmisi / teñdaş bağlanışta kelgen söz birikmisi / teñdaş söz birikmisi*) denk gelir. Eşit bağlanıştaki kelime grubu, *ikileme* ve *bağlama grubunu* kapsamaktadır.

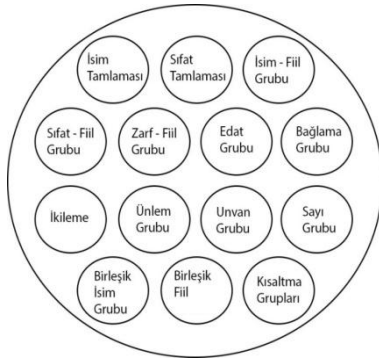
Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde birleşik fiilin sınırları kesin olarak çizilebilmiş değildir. İki lehçede de birleşik fiil yapılarında görüş ayrılıkları vardır. Bazı yayınlarda birleşik fiil kabul edilen yapılar bazı yayınlarda basit fiil kabul edilmiştir. Türkiye Türkçesinde birleşik fiil türlerinde de görüş birliğine varılamamıştır. Türkiye Türkçesinde bazı yayınlarda *isim+yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller*, *fiil+yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller* ve *anlamca kaynaşmış birleşik fiiller* olmak üzere üçe, bazı yayınlarda *isim+yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller* ve *fiil+yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller* olmak üzere ikiye ayrılır. Yeni Uygur Türkçesinde birleşik fiiller *isim+yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller* ve *fiil+yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Türkiye Türkçesi gramerciliğinde *i-* yardımcı fiiliyle oluşan fiiller çoğunlukla birleşik fiil kabul edilmezken Yeni Uygur Türkçesinde birleşik fiil kabul edilmektedir.

### Kelime Grupları Sınıflandırmaları

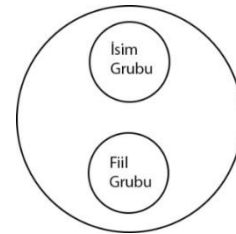
#### Türkiye Türkçesinde

#### Yardımcı Unsura Göre



#### Yeni Uygur Türkçesinde

#### Tamlananın Türüne Göre

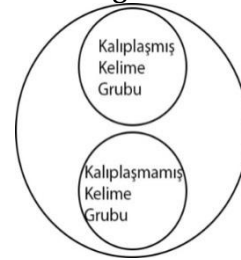


**Unsurların Yapısına Göre**

Ø

**Kalıcılığa Göre**

Ø

**Birleşme Şekillerine Göre**

Ø

**1.2.2. Cümle Ögeleri**

Cümle ögeleri Türkiye Türkçesinde çoğunlukla *cümle* genel başlığı altında verilir. Yeni Uygur Türkçesinde ise *basit cümle (addiy cümle)* başlığı altında verilmektedir.

Cümle ögeleri çoğunlukla Türkiye Türkçesinde *özne, yüklem, nesne, zarf tümleci* ve *dolaylı tümleç* olarak beşe ayrılır. Yeni Uygur Türkçesinde ise cümle ögeleri *özne, yüklem, nesne, tamlayan* ve *zarf tümleci* olarak verilmektedir. Yeni Uygur Türkçesinde bu ögeler dışında cümle ögeleri *ögelerin eş görevde olması* ve *cümle içinde başka bir cümle bulunması* ölçüt alınarak *eşit öge (teñdaş bölek / cümliniñ teñdaş bölekliri)* ve *genişleyen öge (kéneygen bölek / cümliniñ kéñeygen bölekliri)* olmak üzere türlere ayrılmaktadır.

Türkiye Türkçesinde cümle ögelerine yüklem konusuyla başlanırken Yeni Uygur Türkçesinde özne konusuyla başlanır. Ancak bu durum öznenin Yeni Uygur



Türkçesinde yüklemden daha önemli öge kabul edildiği anlamına gelmemektedir, Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde böyle bir gelenek vardır.

Türkiye Türkçesinde yüklem çoğunlukla türlere ayrılmadan, Yeni Uygur Türkçesinde türlere ayrılarak verilmektedir.

Her iki lehçede de bazı cümle ögeleri ile ilgili görüş ayrılıkları vardır. Türkiye Türkçesinde *dolaylı tümleç*, *zarf tümleci* ve *nesnenin sınırları*; Yeni Uygur Türkçesinde *zarf tümleci* ve *nesnenin sınırları* kesin olarak çizilebilmiş değildir.

Yönelme ve ayrılma durumu eki alan bazı kelimeler Türkiye Türkçesi yayınlarında nesne kabul edilirken bazı yayınlarda nesne kabul edilmemektedir. Yönelme ve ayrılma durumu eki alan kelimeleri nesne kabul eden dilci sayısında artış olsa da bu görüşü benimsemeyen dilci sayısı benimseyenlere göre fazladır. Yeni Uygur Türkçesindeki nesne sınırlarında da büyük farklılıklar dikkati çeker. Bazı yayınlarda sadece yükleme durumu eki alan kelimeler nesne kabul edilirken bazı yayınlarda yükleme durumu eki alan kelimeler yanında yönelme, bulunma ve ayrılma durumu eki alan kelimeler de nesne kabul edilmektedir. Yönelme, bulunma, ayrılma durumu eki alan kelimeler obje ya da kişi bildirdiğinde çoğunlukla nesne kabul edilir.

Türkiye Türkçesi gramerciliğindeki nesneye, Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğindeki *geçişli nesne (ötümlük toldurğuçi) / doğrudan nesne (bivaste toldurğuçi) / düz nesne (toğra toluğturğuçi)* denk gelmektedir.

Nesnenin türlere ayrılmasında Türkiye Türkçesinde *yükleme durumu eki*, Yeni Uygur Türkçesinde *iş ya da hareketin objeye doğrudan doğruya geçmesi* ölçüt alınmaktadır.

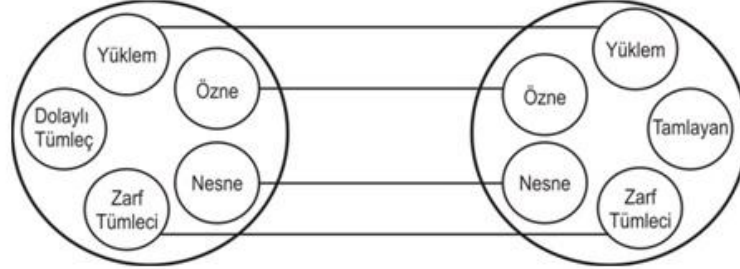
Türkiye Türkçesi gramerciliğinde nesne fiilin çatısına göre yardımcı ya da zorunlu öge kabul edilirken Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde her durumda yardımcı öge kabul edilir.

Türkiye Türkçesi cümle ögeleri sınıflandırmalarında dolaylı tümleç bulunurken Yeni Uygur Türkçesi cümle ögeleri sınıflandırmalarında bu yapıyı birebir karşılayan bir ögeye rastlanmamıştır. Dolaylı tümleç Yeni Uygur Türkçesinde bazı yayınlarda sadece *nesne (toldurğuçi, toluğturğuçi)* içinde, bazı yayınlarda sadece *zarf tümleci (halet)*, bazı yayınlarda hem *nesne* hem de *zarf tümleci (halet)* içinde verilmektedir. Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde genel eğilim dolaylı tümleç yapılarının hem *nesne (toldurğuçi, toluğturğuçi)* hem de *zarf tümleci (halet)* içinde verilmesi yönündedir. Dolaylı tümleç nesne içinde verildiğinde yapı nesnenin alt türündeki *geçişsiz nesne (ötümsüz toldurğuçi)*, *bitişik nesne (yandaş toluğturğuçi)*, *dolaylı nesne (vasitilik toldurğuçi)* içinde verilmektedir. Dolaylı tümlecin hem *nesne* hem de *zarf tümleci (halet)* içinde verildiği yayınlarda yönelme, bulunma, ayrılma durumu eki alan kelimeler kişi ve obje bildirdiğinde *nesne (toldurğuçi, toluğturğuçi)* yer bildirdiğinde *zarf tümleci (halet)* kabul edilmektedir.

### Cümle Ögeleri Sınıflandırmaları

#### Türkiye Türkçesi

#### Yeni Uygur Türkçesi



#### 1.2.3. Cümle Türleri

Türkiye Türkçesi gramerciliğinde cümle türleri çoğunlukla *cümlenin anlamı*, *cümlenin yapısı*, *yüklem yeri* ve *yüklem türü* ölçüt alınarak belirlenmektedir. Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde ise cümle *cümlenin anlamı* ve *cümlenin yapısı* ölçüt alınarak türlere ayrılır.

Türkiye Türkçesi gramerciliğinde yapısına göre cümle türlerinde genel eğilim cümleyi *basit cümle*, *birleşik cümle*, *sıralı cümle* ve *bağlı cümle* olmak üzere türlere ayırma yönündedir. Sıralı cümle ve bağlı cümleyi bağlantı şeklini ölçüt alarak türlere ayıran dilciler de bulunmaktadır ancak bu dilciler sayıca azınlıktadır. Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde yapısına göre cümleler *basit cümle* (*addiy cümle*) ve *birleşik cümle* (*koşma cümle* / *murekkep cümle*) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Türkiye Türkçesi gramerciliğindeki birleşik cümle ile Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğindeki birleşik cümle sınırları birbirinden farklıdır. Türkiye Türkçesi gramerciliğinde çoğunlukla yardımcı cümle, temel cümle ilgisiyle birbirine bağlanan cümleler birleşik cümle kabul edilirken Yeni Uygur Türkçesinde bu yapılar dışında eşit hüküm bildiren cümleler de birleşik cümle kabul edilmektedir.

Türkiye Türkçesi gramerciliğinde genel eğilim birleşik cümleyi *ki'li birleşik cümle*, *şartlı birleşik cümle* ve *iç içe birleşik cümle* olmak üzere üçe ayırma yönündedir. Girişik cümleyi birleşik cümle türü kabul eden dilciler de bulunmaktadır ancak son dönemlerde girişik cümlenin birleşik cümle kabul edilmemesi gerektiğini savunan dilci sayısı çoğunluktadır. Türkiye Türkçesi gramerciliğinde bütün birleşik cümle türleri tartışmalıdır. Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde genel eğilim birleşik cümleyi *bağımlı birleşik cümle* (*bekinda koşma cümle* / *bekindilik koşma cümle* / *bekindilik murekkep cümle*), *eşit birleşik cümle* (*teñdaş koşma cümle* / *teñdaş murekkep cümle*) ve *karma cümle* (*arilaş koşma cümle* / *arilaş terkiblik koşma cümle* / *arilaş murekkep cümle*) olmak üzere üçe ayırma yönündedir. Araştırmacılar çoğunlukla bu türler üzerinde birleşmektedir.

Türkiye Türkçesi gramerciliğinde *şartlı birleşik cümle*, *ki'li birleşik cümle*, *iç içe birleşik cümleyi* tekrar alt türlere ayırma yönünde bir eğilim bulunmaz. Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde ise birleşik cümlenin alt türleri olan *eşit birleşik cümle* (*teñdaş koşma cümle* / *teñdaş murekkep cümle*), *bağımlı birleşik cümle* (*bekinda koşma cümle* /

*békindilik koşma cümle / békindilik murekkep cümle*), ve *karma cümle (arilaş koşma cümle / arilaş terkiblik koşma cümle / arilaş murekkep cümle)* tekrar alt türlere ayrılmaktadır. Birleşik cümle tüm alt türleriyle birlikte Turdi Ehmet tarafından 33, Ehmet İmin tarafından 12, Nesrulla tarafından 18, Enseridin Musa tarafından 14, Muhemmet Abliz Böreyar tarafından 13, Abdukerim Baki tarafından 27, birleşik cümlenin üst aşaması olarak belirlenen katmerli birleşik cümle (*murekkep koşma cümle*) ise 5, Sulayman Seper ve Nesirulla Yolboldi tarafından 18'e ayrılır. Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde birleşik cümle türlerindeki alt türlerin Türkiye Türkçesindekilere göre daha fazla olması Uygur dilcilerin bağlama edatlarının türüne, cümle öğelerine, yardımcı fiillere ya da cümle anlamlarına göre cümle türü belirlemesinden kaynaklanır.

Türkiye Türkçesi cümle sınıflandırmalarında cümle, çoğunlukla yüklem yeri ölçüt alınarak *kurallı cümle* ve *devrik cümle*; yüklem türü ölçüt alınarak *isim cümlesi* ve *fiil cümlesi* olmak üzere ikiye ayrılır. Yeni Uygur Türkçesi cümle sınıflandırmalarında yüklem yeri ya da türü ölçüt alınarak cümle türlere ayrılmamıştır.

Türkiye Türkçesi gramerciliğinde anlamlarına göre cümleler çoğunlukla *olumlu cümle*, *olumsuz cümle* ve *soru cümlesi* olmak üzere üçe; Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde anlamlarına göre cümleler *emir cümlesi*, *ünlem cümlesi*, *soru cümlesi* ve *bildirme cümlesi* olmak üzere dörde ayrılır. Yeni Uygur Türkçesinde *olumlu cümle* ve *olumsuz cümle* cümle sınıflandırmalarında yer almasa da makalelerde ele alınır.

Türkiye Türkçesi cümle sınıflandırmalarında *dolaylı alıntı cümle* ve *doğrudan alıntı cümle*ye rastlanmamıştır. Yeni Uygur Türkçesinde *doğrudan alıntı cümle (köçürme cümle)* ve *dolaylı alıntı cümle (özleştirme cümle)* bazı cümle sınıflandırmalarında gösterilmiştir.

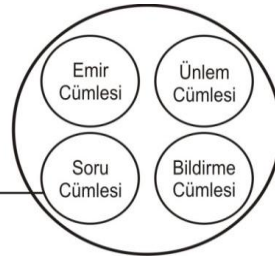
### Cümle Sınıflandırmaları

#### Anlamlarına Göre Cümleler

##### Türkiye Türkçesi



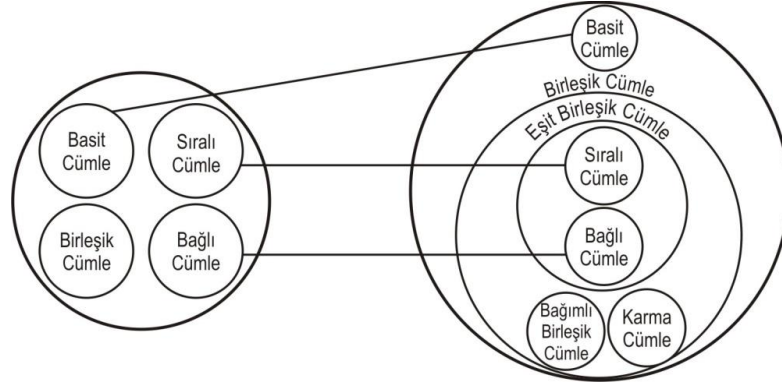
##### Yeni Uygur Türkçesi



### Yapısına Göre Cümleler

#### Türkiye Türkçesi

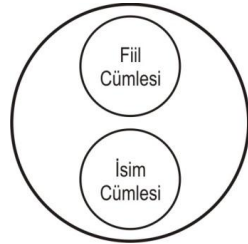
#### Yeni Uygur Türkçesi



### Yüklemin Türüne Göre Cümleler

#### Türkiye Türkçesi

#### Yeni Uygur Türkçesi

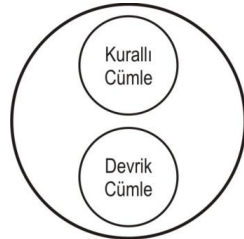


∅

### Yüklemin Yerine Göre Cümleler

#### Türkiye Türkçesi

#### Yeni Uygur Türkçesi



∅

### Sonuç

Bu araştırmada Türkiye Türkçesi ile Yeni Uygur Türkçesinin söz dizimi bakımından karşılaştırılmasına yer verilmiştir. İki lehçenin karşılaştırılması sonunda Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinin söz dizimi yapıları ve söz dizimi anlayışları arasında benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmiştir.

Araştırma sonunda saptanan farklılıkların Altay dil grubundaki söz dizimi kurallarını bozmadığı görülmüştür. Ortaya çıkan farklılıklar, Eski Türkçedeki bazı şekillerin tarihi dönemlerde farklı seyir izleyerek bir lehçede aynı işlevde saklanırken diğer lehçede kaybolmasından, başka işlevde kullanılmasından veya yabancı dillerin etkisinden kaynaklanır.

Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesindeki söz dizimi anlayışlarında da farklılıklar bulunmaktadır. Söz dizimi anlayışlarındaki farklılığın temel sebepleri arasında farklı ekollerin etkisinde kalınması, milli anlayışla gramer yazılması vardır.

### KISALTMALAR

- AK** Memduh Şevket ESENDAL (2008). *Ayaşlı ile Kiracıları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- AYB** Zordun SABİR (2002). *Ana Yurt (Tarihiy Roman) 1*. Ürümçi: Şıncañ Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı.
- AYÜ** Zordun SABİR (2002). *Ana Yurt (Tarihiy Roman) 3*. Ürümçi: Şıncañ Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı.
- BB** Gülten DAYIOĞLU (2009). *Ben Büyüyünce*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.
- Ç** Reşat Nuri GÜNTEKİN (t.y.). *Çalığışu*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları.
- HZUT** Abdükerim BAKİ (1983). *Hazırkı Zaman Uygur Tili*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- HZUTMS** A. T. KAYDAROV, T. T. TALİPOV, Yu. TSUNVAZO ve İ. İSMAİLOV (1966). *Hazırkı Zaman Uygur Tili II Morfolojiya ve Sintaksis*. Almatı: Kazak SSR Penler Akademiyası Uygurşunaslık Bölümü.
- HZUTTN** Sulayman SEPER ve Nesirulla YOLBOLDİ (2002). *Hazırkı Zaman Uygur Tili (Tüzitilgen Nusķisi)*. Ürümçi: Şıncañ Helķ Neşriyatı.
- İBKY** Zordun SABİR (2006). *İzdiniş 1—Kımmetlik Yaşlıķ*. Ürümçi: Şıncañ Helķ Neşriyatı.

- İİKÇ** Zordun SABİR (2006). *İzdiniş 2—Kıran Çağlar*. Ürümçi: Şıncañ Hek Neşriyatı.
- İM** Yaşar KEMAL (2002). *İnce Memed 1*. İstanbul: Adam Yayınları.
- KBŞ** Memtimin HOŞUR (2008). *Kum Başkan Şehir*. Ürümçi: Şıncañ Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı.
- PKA** İhsan Oktay ANAR (2012). *Puslu Kıtalar Atlası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- S** Yasin NİYAZ (2006). *Seskinış*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- SBH** Seypidin EZİZİ (1987). *Sutuk Buğrahan (Tarihî Roman)*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- TDE** Necmettin HACIEMİNOĞLU (1984). *Türk Dilinde Edatlar (En Eski Türkçe Metinlerden Zamanımıza Kadar)*. İstanbul: MEB Yayınları.
- TN** Teyipcan ELİYOV (2008). *Tügimes Nahşa*. Ürümçi: Şıncañ Hek Neşriyatı.
- UAD** Kurtuluş ÖZTOPÇU (1992). *Uygur Atasözleri ve Deyimleri*. İstanbul: Doğu Türkistan Vakfı Yayınları.
- UHDB** Alimcan İNAYET (2004). *Uygur Halk Destanları 1*, Ankara: TDK Yayınları.
- UHM** Ehet HAŞİM, Ahmet B. ERCİLASUN ve A. Şekür TURAN (1989). *Uygur Halk Masalları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- UO** Abdulhelil TURAN (2010). *Uygurçe Okuşluk (Til, Edebiyat ve Tarih)*. Teklimakan Uygur Neşriyatı.
- UZİ** Abdurehim ÖTKÜR (2003). *Uyğanğan Zémin 2*. Ürümçi: Şıncañ Hek Neşriyatı.
- ÜBK** Adalet AĞAOĞLU (2007). *Üç Beş Kişi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Y** Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU (2010). *Yaban*. İstanbul: İletişim Yayınları.

### KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, H. ve YELTEN, M. (2005). *Kelime Grupları*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- AHANOV, K. (2008). *Dil Biliminin Esasları* (çev. M. CERİTOĞLU). Ankara: TDK Yayınları.
- AKAY, R. (2013). Neue Bemerkungen zur Untersuchung Sprachlicher Verschiedenheiten. *The Journal of Academic Social Science Studies JASSS International Journal of Social Science* , 6(7), 1-12.

- AKBAYIR, S. (2003). *Cümle ve Metin Bilgisi*. Ankara: Deniz Kültür Yayınları.
- AKDAĞ, A. (1998). Türk Dilinin Tamlama Sistemi. *Türk Dili*, 558, 501-504.
- ARAT, R. R. (1987). Uygur Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri. *Reşid Rahmeti Arat Makaleler, I*, 398-403.
- ATABAY, N., ÖZEL, S. ve ÇAM, A. (1981). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*. Ankara: TDK Yayınları.
- AYGÜN, M. (2013). Kausale Konjunktionen im Deutschen und Ihre Entsprechungen im Türkischen. *The Journal of Academic Social Science Studies JASSS International Journal of Social Science*, 6(6), 137-148.
- BAKİ, A. (1983). *Hazirki Zaman Uygur Tili*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- BANGUOĞLU, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- BESEREK, A. (1991). *Türkçede Cümle Yapısı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- BİLGEGİL, M. K. (1963). *Eğitim Enstitüleri için Türkçe Dilbilgisi Edebiyat Bilgi ve Teorilerine Giriş*. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.
- BİRAY, H. ve BİRAY, N. (1999). Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin Sentaks Bakımından Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet BİRAY Özel Sayısı*, 22-45.
- BİRAY, N. (2007). Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesindeki Cümlelerin Unsurları Bakımından Karşılaştırılması. *Dil Araştırmaları Dergisi, I (I)*, 155-173.
- BOZKURT, F. (2000). *Türkiye Türkçesi*. Ankara: Hatiboğlu Yayınları.
- BURAN, A. ve ALKAYA, E. (2009). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇİNGİZHAN, A. M. (1930). *Grammatica*. Kaşgar.
- DELİCE, H. İ. (2007). *Türkçe Sözdizimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- DEMİR, N. ve YILMAZ, E. (2003). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- DEMİR, T. (2006). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Kurmay Yayınevi.
- DİZDAROĞLU, H. (1976). *Tümcebilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- DURMUŞ, M. (2013). Metin Değiştirimin Dilbilimsel Süreçleri Üzerine. *The Journal of Academic Social Science Studies JASSS International Journal of Social Science*, 6(4), 391-408.
- ECKMANN, J. (1988). *Çağatayca El Kitabı (çev. G. KARAAĞAÇ)*. İstanbul: Akçağ Yayınları.

- ECKMANN, J. (2011). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar* (haz. Osman Fikri SERTKAYA). Ankara: TDK Yayınları.
- EHMET, T. (1981). *Uygur Tili 1*. Ürümçi: Şincañ Maarip İnstitutü.
- EHMET, T. (1981). *Uygur Tili 2*. Ürümçi: Şincañ Maarip İnstitutü.
- EMET, E. ve ERUYGUR, A. (2010). *Temel Uygurca*. İstanbul: Teklimakan Uygur Neşriyatı, Bayrak Matbaası.
- ERCİLASUN, A. B. (2006). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERCİLASUN, A. B. (ed.) (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERGİN, M. (2000). *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- GENCAN, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- GÜLTEKİN, M. (2013). Özbek Atasözlerinin Cümle Yapısı Üzerine Bir İnceleme. *The Journal of Academic Social Science Studies JASSS International Journal of Social Science*, 6(4), 483-500.
- GÜLTEKİN, M. (2013). *Özbek Türkçesi Cümle Bilgisi*. Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- GÜNEŞ, S. (2003). *Türk Dili Bilgisi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası.
- GÜRSOY-NASKALİ, E. (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları.
- HATİBOĞLU, V. (1972). *Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: TDK Yayınları.
- HATİBOĞLU, V. (1978). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- HENGİRMEN, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- HEYET, C. (2008). *Türk Dilinin ve Lehçelerinin Tarihî Seyri* (çev. M. ÖZTÜRK). Ankara: TDK Yayınları.
- İMİN, E. (2003). *Hazirki Zaman Uygur Tili*. Ürümçi: Şincañ Helk Neşriyatı.
- KARAAĞAÇ, G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- KARAHAN, L. (1993). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAHAN, L. (2004). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAÖRS, M. (1999). Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesinin Kelime Grupları, Cümle ve Cümle Çeşitleri (Sentaks) Bakımından Karşılaştırılması. *TDAY-Belleten* 1996, 129-144.



- KARAÖRS, M. (1999). Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesinin Kelime Grupları, Cümle ve Cümle Çeşitleri (Sentaks) Bakımından Karşılaştırılması. 3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996, 613-623.
- KARAÖRS, M. (2005). *Türk Lehçelerinde Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi (Cümle Tahlilleri)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I -Fül- Basit Çekim*. (2006). Ankara: TDK Yayınları.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*. (1991). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü II Dizin*. (1992). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KAŞGARLI, S. M. (1992). *Modern Uygur Türkçesi Grameri*. İstanbul: Orkun Yayınevi.
- KAYDAROV, A. T., TALİPOV, T. T., TSUNVAZO, Yu. Ve İSMAİLOV, İ. (1966). *Hazirki Zaman Uygur Tili II Morfologiya ve Sintaksis*, Almatı: Kazak SSR Penler Akademiyası Uygurşunaslık Bölümü.
- KERİMOĞLU, C. (2006). *Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- KERİMOĞLU, C. (2007). Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesi Arasındaki Söz Dizimi Farklılıkları Üzerine. *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri*, 2, 383-400.
- KORAŞ, H. (2013). Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü Hakkında Değerlendirme. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 5(1), 105.
- KORKMAZ, Z. (2007). Batı Dilleri ve Türk Dili Grameri Üzerindeki Etkileri. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 3, 247-252.
- KORKMAZ, Z. (2007). Gramer Konularımızla İlgili Bazı Sorunlar. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 3, 173-188.
- KORKMAZ, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2007). Türkiye Türkçesi Üzerindeki Gramer Çalışmaları ve Bu Çalışmaların Günümüzdeki Durumu. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 3, 285-306.
- KURBAN, İ. (1989). Yeni Uygur Türkçesi Grameri. *Türk Kültürü Araştırmaları (Halil Fikret Alaska'ya Armağan, XXVI/2)*, 243-266.
- KÜKEY, M. (1975). *Uygulamalı Örneklerle Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: Kardeş Matbaası.
- NECİP, E. N. (2008). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü (çev. İ. KURBAN)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Nesrulla (1981). *Hazirki Zaman Uygur Tili*. Ürümçi: Şıncañ Helk Neşriyatı.

- ÖZEL, S., ATABAY, N. ve ÇAM, A. (1981). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*. Ankara: TDK Yayınları.
- ÖZKAN, M. ve SEVİNÇLİ, V. (2008). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- ÖZTÜRK, R. (1994). *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- ROZİ, T. ve TURSUN, Y. (2003). *Çet Ellerdiki Tilşunaslık ve Uygur Tili Tetkikatiy*. Ürümçi: Şıncañ Helk Neşriyatı.
- SAVUT, B. (1991). *Kışkıçe Tilşunaslık Luğiti*. Ürümçi: Şıncañ Helk Neşriyatı.
- SEPER, S. ve YOLBOLDI, N. (2002). *Hazirki Zaman Uygur Tili (Tüzitilgen Nuskesi)*. Ürümçi: Şıncañ Helk Neşriyatı.
- ŞİMŞEK, R. (1987). *Örneklerle Türkçe Sözdizimi Tümceler •Belirtme Öbekleri •Çözümleme*. Trabzon: Kuzey Gazetecilik Matbaacılık ve Ambalaj San. A. Ş..
- TOHTI, L. (2004). *Cong duanyu jieyou dao zui jian fang'an: Aertai yuyan de jufa jieyou* (From Phrase Structure to Minimalist Program: The syntactic structure of Altaic languages). Pekin: The Publishing House of Central University for Nationalities.
- TOPALOĞLU, A. (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- TÖMÜR, H. (1984). Uygur Tili Grammatikisi Tetkikatidiki Bezi Mesililer Toğrisida. *Uygur Tili Mesililiri (Türkiy Tillar Tetkikati 3)*, 16-42.
- Uygur Tiliniñ İzahlık Luğiti (Kışkartilmisi)*. (1999). Ürümçi: Şıncañ Helk Neşriyatı.
- ÜSTÜNOVA, K. (2002). *Türkçede Yapı Kavramı ve Söz Dizimi İncelemeleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- VARDAR, B., GÜZ, N., ÖZTOKAT, E., RİFAT, M., SENEMOĞLU, O. ve SÖZER, E. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- VON GABAİN, A. (2000). *Eski Türkçenin Grameri (çev. Mehmet AKALIN)*. Ankara: TDK Yayınları.
- YAKUP, A. (1990). Grammatika Tetkikatidiki Üç Möhim Devr. *Til ve Tercime, 1*, 10-15.
- YAMAN, E. (1999). Türkiye Türkçesine Göre Özbek Türkçesindeki Söz Dizimi Farklılıkları Üzerine. *3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, 1235-1240.
- YAMAN, E. (2000). *Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması*. Ankara: TDK Yayınları.
- YÖRÜK, Y. (1978). *Örnekli, Uygulamalı Cümle Bilgisi*. Ankara: Eğitim Yayınevi.